

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

АВТОРЕФЕРАТ

на
дисертационен текст на тема:

**ЧОВЕШКОТО ТЯЛО МЕЖДУ ВЪПЛЪТНОСТТА И КОНВЕНЦИЯТА.
СЪВРЕМЕННИ ПЕРСПЕКТИВИ**

за придобиване на образователна и научна степен “доктор” по
професионално направление 2.3. Философия (Съвременна философия)

от Стоян Андреас Ставру

научен консултант
проф. дфн Стилиян Йотов

София, 2015

Текстът на дисертацията е обсъден и одобрен от Катедра “История на философията”
/към ФФ на СУ “Св. Климент Охридски/ на 25 Март 2015 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 30 юни 2015 г., от 16.00 часа.
в зала № 63, Северно крило на Ректората на СУ “Св. Климент Охридски” пред жури в състав:

проф. дфн Стилиян Йотов
проф. д-р Хараламби Паницидис
доц. д-р Владимир Стойчев
доц. д-р Ина Димитрова
доц. д-р Марина Бакалова

Дисертационният труд е в обем от 240 стр. и се състои от: въведение, две глави, заключение и библиография. Въведението и отделните глави са разделени на параграфи с поредна номерация. Списъкът на цитираната и използвана литература съдържа над 341 заглавия, от които 103 - на кирилица и 238 - на латиница.

Съдържание на автореферата

СЪДЪРЖАНИЕ на дисертационния труд.....

Кратка АНОТАЦИЯ на изследването

- I. ПРЕДМЕТ
- II. ТЕРМИНОЛОГИЧНО УТОЧНЕНИЕ
- III. СТРУКТУРА
- IV. ЦЕЛИ
- V. МЕТОД

Кратко ПРЕДСТАВЯНЕ на изложението

- I. ВЪВЕДЕНИЕ
- II. ГЛАВА ПЪРВА
- III. ГЛАВА ВТОРА
- IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ в дисертацията

ПУБЛИКАЦИИ по темата на дисертацията

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Позициониране, цели и подход на изследването

Въведение

Глава Първа

Тялото като въплътеност

1. Тялото като въплътеност в пространството

- 1.1. Телесна схема
- 1.2. Телесен образ
- 1.3. Увреждания, засягащи телесната схема или телесния образ
- 1.4. Теории за жестовете, ролята на тялото и „мозъкът във вана“
- 1.5. Телесната схема и въплътеността
- 1.6. Студената война срещу човешкото тяло?
- 1.7. Формата на тялото, която оформя света
- 1.8. Сиамските близнаци и парадигмата за сингуларна въплътеност
- 1.9. Бременността и парадигмата за сингуларна въплътеност
- 1.10. Телесен проект

2. Тялото като въплътеност във времето

- 2.1. Сетивната субституция, достъпът до света и времето
- 2.2. Животът в миналото като живот на рѣба на настоящето
- 2.3. Мехурчетата във времето
- 2.4. Времето на животните и времето на хората - безразличното и автобиографичното време
- 2.5. Смъртта като неразбираемо събитие в бъдещето, което изисква смисъл
- 2.6. Защо не можем да забравим за времето?
- 2.7. Валоризация на времето поради опасността за тялото
- 2.8. Около тялото

Глава Втора

Тялото като конвенция

1. От въплътеност към концептуализация

- 1.1. Тялото – морфология, движения и състояния
- 1.2. Сезнозно-моторната теория на познанието
- 1.3. Енактивизмът
- 1.4. Тялото без субекта
- 1.5. Конвенция за присъствие
- 1.6. Протези и превъплъщения
- 1.7. Социалната поява на тялото. Невидимото и досаждащото (плътното) тяло
- 1.8. Лицемерие и соматософия
- 1.9. Болният

- 1.10. Пациентът
- 1.11. Любопитната и бюрократичната медицина
- 1.12. Телесното проектиране и болното лице

2. Тялото като регулирана ситуация

- 2.1. Тялото като залог
- 2.2. Тялото като троянски кон
- 2.3. Тялото като ахилесова пета
- 2.4. Тялото като едноличен акт
- 2.5. Тялото като коридор
- 2.6. Тялото като дразнител
- 2.7. Тялото като ентропия
- 2.8. Тялото като капан за правосубектност
- 2.9. Тялото като артефакт
- 2.10. Тялото като акт на споразумяване
- 2.11. Тялото като разказваща ситуация
- 2.12. Тялото като демонстрация

Заклучение

Библиография

КРАТКА АНОТАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

I. ПРЕДМЕТ

Настоящата дисертация е посветена на философските и юридическите въпроси, свързани с човешкото тяло като дроб, на която всички ние (хората) се делим. Тялото е минимумът разпознаваема човешкост в един (хипер)материален свят. То е обект на особен интерес от страна на технологиите (репродуктивни, регенеративни, медицински, козметични) и правото (вещно, медицинско, биоправо). Ключовата част в заглавието на дисертацията, обаче, е съюза “*между*”. Многоаспектността и огромната палитра от появи и изчезвания на телесността изисква не само прилагането на интердисциплинарен подход, но и непрекъснато усилие изложението да се задържи между всички възможни фиксации (концептуализации) на тялото. Това е и причината дисертацията да не е изградена около ясно изразен “център”, а да е разположена в промеждутъчното пространство, заобградено от две позиционирани като крайни точки: изчезващото от само себе си тяло-субект (“въплътеността”, “отелесяването”) и кодекса от социално и юридически техники за улавяне на тялото-обект (“конвенция”, “договаряне”). В първата точка тялото е чисто действие - съществуване, битие на човека, а във втората то е дефинирано очакване - определеност, регулация на човека. Гледните точки на различни науки: когнитивистиката, неврологията, философията (онтология, епистемология, феноменология), социологията, правото, осигуряват различни снимки на движението на телесността между “въплътеността” и “конвенцията”, без нито една от тези точки да представлява и изчерпва тялото, нито пък да претендира за “център” на изследването. Възможно е това да прави текста на дисертацията по-пъстър и многологичен в сравнение с един ясен и структурно обособен, центриран наратив, но според мен в най-голяма степен отговаря на феномена на телесността. Опитът е да се разкрият промеждутъчните пространства на теоретизиране на телесността, разположени между философията и правото, между когнитивистиката и онтологията, между неврологията и епистемологията, между социологията и общата теория на правото, между биополитиката и медицинското право. Представянето поне на част от тези пространства, според мен, би било плодотворно за практическите предизвикателства (претенции за регулация на телесността), пред които се е изправило съвременното право в едно общество. Това би било и най-категоричното възражение срещу възможния редукционизъм и дори физиологизъм при разглеждането на телесността, чиято пъстрота и необятност надхвърля многократно органичността (организмеността) на тялото, изразяваща се в свеждането му до детерминиран биологичен организъм.

Направеното в дисертацията усилие е да се подпомогне процесът на спускане на мост между философията и правото, по който юристът може да мобилизира ресурси и да евакуира регулации. Изграждането на този мост тръгва от философията (феноменология, когнитивистика и социална критика), но има за цел да подпомогне инфраструктурата на правото. Да стане част от (оставащата невидима в закона) мотивация и аргументация на различните регулативни режими на тялото. Нарастващите видимости на тялото поставят нови претенции към българското законодателство, което не разполага със съвременни доктринални ресурси относно същността, значението и подхода към човешкото тяло. Обикновено юридическият коментар се ограничава с заявяването, че тялото не е вещ и не може да бъде обект на правни сделки, но правни фигури като донорството, асистираната репродукция и телесните модификации изискват разширяване и обосноваване на посоченото юридическо разрешение. Бланкетният характер на правната норма, съществуваща като предписание без обяснение, оставя на всеки юрист сам да търси съдържанието на вложената аргументация. Дори и да се приеме, че мълчанието на правото е най-адекватната реакция на регулация на човешкото тяло, това мълчание днес следва да бъде преговорено и ако е необходимо - предоговорено. Излизането на преден план на тяло като своеобразен интерфейс на обществени взаимодействия, поставя необходимостта от подобен “преговор”. Ако българското право смята, че трябва да продължи с мълчанието си, то трябва да се аргументира за това свое “решение” (като това преди всичко трябва да бъде именно решение, а не инерция). И именно тук философията може да бъде най-ценният му

съветник, тъй като предлага огромни библиотеки от идеи и проучвания. Сложността на съвременните социални динамики, произвеждащи претенции за евтаназия, за заместващо майчинство, за киборгизация, за крионизация и какви ли още не въздействия върху човешкото тяло, принуждават правото, и в частност правната доктрина, да изостави схематичността и схоластичността на юридическите забрани, като или обоснове (отново, в рамките на съществуващия съвременен дебат) съдържателно тяхната валидност и приложимост, или замени тези забрани с диференцирани режими. И в двата случая правото се нуждае от ресурсите на философията.

II. ТЕРМИНОЛОГИЧНО УТОЧНЕНИЕ

И тук е мястото да бъдат направени няколко *терминологични уточнения*, касаещи самото заглавие на дисертацията. Тялото е разположено между “въплътеността” и “конвенцията”. Като крайни точки, между които, подобно на махало, може да се движи наблюдаването на телесността, и двата термина изискват кратко предварително обосноваване.

На първо място, следва да бъде направено категорично разграничение между въплътеността, като термин използван в когнитивните науки, и въплъщаването, като термин, използван в религиозен (християнски) контекст. Използваният в настоящото изложение термин “*въплътеност*” има за цел да изрази телесния характер на съществуването на всеки човек и свързаните с това последици за начина, по който познаваме и регулираме света около себе си. Той не съдържа каквато и да е било претенция във връзка с религиозните и теологичните аспекти на понятието за “въплъщаване”. От друга страна, “въплътеността” се използва, за да обозначи динамиката на тялото, изразяваща се в неговото непрекъснато изчезване от перцептивното поле на субекта и превръщането му в чисто възприятие. Въплътеността е одухотворена телесност, в която разпознаваме агент – агент на действие и агент на познание. Мъртвото тяло не е въплътеност. В този смисъл “въплътеност” не е съществително име, а глагол за една динамизирана (феноменологична) телесност. Терминът “въплътен-ост” (“em-bodi-ment”), където е било подходящо, е глаголизиран до “въплътяв-ане” (“отелесяв-ане”), но на повечето места, включително в заглавието на дисертацията, той оставен в своята “учтива”, формално и научно приветлива форма с наставката “-ост”. Въпреки конвенционалната опаковка, която може да бъде открита в съществителното “въ-плът-ен-ОСТ”, в него се съдържа именно глагол: глагол в (съ)страдателен залог, “глагол, облечен в костюм”, но глагол, дефиниращ се през действието, което съставлява телесността. Той представя процесуалността на тялото (тялото като отелесяване) в една учтива и като че ли по-приемлива за рефлексивността на правото и за юристите фразеология. “Въ-плът-ен-остта” изразява първото действие, което конституира субекта - биването му в плът, влизането в плът, при което това “биване”/“влизане”, “въ”-то се оказва самата плът в нейната процесуалност (отелесеност), самото тяло в неговата феноменалност. Именно това “влизане” води и до (само)заличаване на тялото, до неговото изчезване от перцептивния хоризонт на субекта, до превръщането му в преживяване извън пространството и извън времето, което се явява конституиращо за света, в който живеем като агенти на определено поведение. Всяко разглеждане на тялото предполага неговата (поне частична) концептуализация. Такава концептуализация е неизбежна и при разглеждането на най-убягващото проявление на тялото - феноменологичното. Отелесяването, съществуването като движеща се, предрефлексивна телесност не винаги може да бъде представено като чист глагол, доколкото следва да бъде разгледано като обект на изследване и като качество за анализ. В този смисъл зад-граждането на действеността на тялото с наставка “-ост” може да изглежда като компромис, но ми се струва, че това е един необходим компромис, който е и философски полезен, тъй като признава това, което се опитва да изрази - неуловимостта на тялото (като отелесяване), неговата чиста глаголичност, която не може да бъде изразена напълно дори и с помощта на глагол, доколкото всеки глагол (макар от всички части на речта да е с най-голямо приближение до действието) е фиксираност (изразеност, обездвиженост) на действието. Терминът “въплътеност” се използва именно като “опитомен” (и донякъде скрит, каквото е и самото тяло), но и признаващ (разкриващ, отново - подобно на появите на тялото) собствената си невъзможност глагол.

Като че ли по-малко затруднения поражда терминът “*конвенция*”. Конвенцията обозначава постигната договореност, споразумение - наличието на съгласие относно определен въпрос. В случая

въпросът е относно начина, по който да бъде представено особеното телесно битие на субекта. Как подвижността на непрекъснато изчезващото тяло да бъде превърната в контекстуализиран и социално значим улов? Как опитът на процесуалната телесност, който се крие зад възможното поле на нашите възприятия, да бъде свит до обяснение или до регулация, в която всеки може да има своите правно релевантни очаквания? Отговорите на тези въпроси следва да се съдържат в прескриптивните режими на правото, но пътят към тяхното законодателно закрепване преминава през (био)социологията, (био)етиката и (био)политиката. Затова, ако при проприоцептивната телесност водещи са автори като Мерло-Понти, Бергсон, Дюи, то при “разчертаната” телесност това са Фуко, Агамбен, Дерида и Нанси. Пътят към регулациите на телесността преминава през различни стъпки на концептуализация. В това се изразяват възможните “втвърдявания” на телесността до термини като “правен субект”, “болно лице”, “труп” и пр. Всяко едно от тези втвърдявания разкрива различни опити за захват на тялото, при които последното се явява удобно средство за получаване на определени социално желани резултати. Разбира се, съвременните регулативни стратегии, не се целят единствено и само в тялото, а в конструирания около него субект. Но именно тялото, превърнато в регулативна ситуация, е средството, чрез което се достига до субекта. Наказанието на затворника има за цел да промени психиката и мотивацията му, но като ограничи пространството и отнеме времето на неговото тяло. Обективирането на тялото е част от неговата инструментализация, която служи както за постигането на властови функции, така и за комерсиални цели. Конвенцията е начинът, по който хората говорят и репрезентират телата си в рамките на възникващите между тях социални взаимодействия. Конвенцията включва и различните преговори, които философията води с политиката за юридическото признаване на определени форми на телесност като правно релевантни идентичности - такива са например хомосексуалните и трансексуалните лица-тела, лицата-тела без пол, лицата-тела с телесни модификации, киборгизираните и трансхуманистични тела-лица. В този смисъл конвенцията за човешкото тяло се опитва да успокои и рамкира непрекъснатата динамика, развълнуваната процесуалност на човешката телесност. Един от тези опити е например определянето на правния субект като “лице” (физическо и юридическо лице), явяващо се своеобразна форма на прикриване на неговата телесност - телесност, която е сведена до лицевост. Разглеждането на правните регулации на болното лице има за цел именно да деконструира терминологичната прикритост на “лице”-то до неговата първооснова - тялото.

III. СТРУКТУРА

Структурата на дисертацията следва посочената логика “между” и стъпва върху двете крайни точки на (пр)овисване на тялото, обозначени с термините “въплътеност” и “конвенция”. Това са и двете части по същество на дисертацията “Човешкото тяло като въплътеност” и “Човешкото тяло като конвенция”, към които са добавени въведение и заключение.

Първата глава на дисертацията - “*Човешкото тяло като въплътеност*”, е посветена на различните изчезвания на тялото, които остават след себе си пространството и времето. Става въпрос за когнитивни изследвания, облогородени с философия. Достиженията на съвременната когнитивистика могат да бъдат богат извор, от който правото да открие възможни разрешения и подходи при налагащи се регулации в едно соматично общество, в което тялото е превзето от комерсиалната употреба и разнообразни практики на културно-икономическа употреба.

Разгледана е ролята на телесността в процесите на конституиране на субекта, като са анализирани различни казуси на “невъзможност на тялото”: неврологични заболявания, които се отразяват върху телесната схема и телесния образ; въпросът за въплътеността при сиамските близнаци, Синдромът Котард и др. Като цяло може да се посочи, че това е частта, посветена на онтологията на тялото и значението на телесността за епистемологията. Дискурсът се солидаризира с едно “нечисто” учение за познанието, според което няма познание без ситуация и няма ситуация без тяло. Разбира се, човешкото познание не е само тяло, то не е телесен автоматизъм (това би било неоправдан пансоматизъм), а за постигането му са нужни рефлексията, езикът, разумът. Това, върху което се съсредоточава настоящата дисертация обаче, е обстоятелството, че ние сме “размесени” (intermingled) в нашето тяло и това е определящо за начина, по който изграждаме, а след това и познаваме нашия свят.

Втората глава на дисертацията - “Човешкото тяло като конвенция”, е посветена на различните появи на тялото, които предизвикват със себе си социални и юридически трептения. Става въпрос за правни казуси, облагородени с философия. Самите употреби и регулации на тялото могат да бъдат дешифрирани като споразумения за видимост. Ярка демонстрация за договореностите по скриването на тялото е използването на юридическия термин “лице” при обозначаване на правните субекти. Лицето като най-социалната част на тялото изпълнява специфична терминологична роля по сублимация и репрезентация на тялото в правото. Но има и една още по-радикална форма на скриване на телесността и тя е като че ли парадоксална: чрез показването на тялото като чиста биологичност, като организъм. Това е тялото-камикадзе, узурпирало всяка видимост, за да разсея траекториите на гледане в модерния паноптикум на биотехнологиите. Но това е едно изложено за гледане тяло, зад което като зад параван се крие една обезтелесена субектност, която остава недостигната и непозната от другите.

Разгледана е ролята на телесността в процесите на конструиране на субекта, като са анализирани различни казуси на “отчуждаване на тяло”: фиксиране на телесността в социални етикети, включително “раздаване” на различни тела, в зависимост от определени социално валидирани признаци (пол, раса, възраст, здравословно състояние и пр.). Това изисква се и възпитаване на различно отношение към тялото в зависимост от “раздадения” етикет. Така например, жената трябва да се отнася по един по-строг начин към тялото си (предположението за т. нар. “момичешки хвърляния”), докато болният следва да показва (поне юридически) само “лицето” си (като “болното лице”). Като цяло може да се посочи, че това е частта, посветена на социологията на тялото и на техниките за обримчването му в социални и юридически точки на фиксация, които позволяват предвидими и сигурни взаимодействия между хората като възплътени същества. Това е частта, в която се разкриват някои липси в правната регулация на телесността и се предлагат философски ресурси, които биха могли да бъдат използвани за обосноваването или запълването на тези липси.

IV. ЦЕЛИ

Настоящото изследване си поставя няколко *общи цели*, които за глава Втора от дисертацията - “Тялото като възплътеност”, са: проблематизирането идеята за дуалистичното съществуване на “тяло” и “съзнание”; анализирането на различните концепции за възплътеността като живо тяло; представянето на значението на телесността за пространствено-времето съществуване на човека. Глава Трета от дисертацията - “Тялото като конвенция”, има за свои общи цели представянето и анализирането на различните опити за социално вместване на тялото, както и проблематизиране на част от съществуващите юридически регулации на тялото.

Сред *специфичните* цели, с оглед на които се преследват общите, могат да бъдат сведени до три:

- да се използва философията като интерпретативен мост, свързващ когнитивните невронауки с юридическите регулации;
- да бъде систематизиран нов идеологически ресурс, които би могъл да бъде използван като база за конкретни нормативни решения;
- да бъдат проблематизирани спорадичните юридически разрешения, касаещи човешкото тяло, чрез поставянето им в контекста на философския проблем за отношението “тяло-съзнание”.

V. МЕТОД

При постигането на тези цели основният *метод* на изследване е *интердисциплинарният*. Той отговаря изцяло на убедеността на автора, че единствено едно интердисциплинарно изследване, което се опитва да обедини различни подходи (експертни гравитационни линии около тялото), има шанса да открие огромното разнообразие на телесността, съществуваща едновременно като конституираща процесуалност и като конструирана конвенционалност. Единствено обединените усилия на философията, когнитивните науки, невронауките, социологията и правото, включва всички техни подразделения и допълнителни квалификации, биха могли да представят едно научно изследване, приближаващо се до изискуемата от него пълнота. Това обединение на различни дисциплини става още по-необходимо предвид склонността и

уменията на тялото да се крие. То лесно може да преминава границите на отделните науки, а още по-лесно може да се застоява между тях - в ничията зона на предрефлексивното. Интердисциплинарността е средство за реабилитиране на контекстуално неясните и спорни аспекти на телесността, които иначе биват маргинализирани в периферията на една ясно разграничима и подредена дисциплинарска скованост. Интердисциплинарността позволява непрекъснатото реконтекстуализиране на телесността и улавянето на вътрешно присъщата ѝ процесуалност. Тялото не може да ни заблуди и да се скрие от нас, заемайки характерната за него в съответната дисциплина поза. Интердисциплинарността е необходимият подход, тъй като тялото се крие, веднъж, като се самозаличава в нашето възприятие (“вроден картезианизъм”), и втори път, като се маскира зад определени пози (“придобит соматизъм”).

VI. АКТУАЛНОСТ

Съвременните общества комерсиализират и обективизират човешкото тяло, което с напредването на технологиите става все по подвластно на модификации и манипулации. Този *процес* е стимулиран от нарастването на възможностите на трансплантационната медицина, усъвършенстването на криогенизацията и съхраняването на човешки органи, тъкани и клетки, включително на замразени ембриони, значителното увеличаване на методите за асистирана репродукция (зачеване ин витро, зачеване по метода ИКСИ, зачеване при извършване на ядрен трансфер, заместващо майчинство и пр.), опитите за стимулация на невропластичността на мозъка чрез заместване и разширяване на сетивните възприятия, идеите на трансхуманизма за пренасяне на личността извън тялото в по-”надежден” носител и пр. Тези нарастнали и нови възможности постепенно биват формулирани като претенции, които следва да бъдат скрепени с гаранции и въведени като права: право на лична неприкосновеност, право на собственост върху отделените от тялото органи, тъкани и клетки (кръв, репродуктивни клетки, коса, костен мозък и пр.), право на собственост върху заченати ин витро и замразени ембриони, право на телесни модификации, включително смяна на пола и др.

Конкретната регулация на подобни права изисква многоаспектното изследване на човешкото тяло като биологичен и като социален феномен с огромното разнообразие от въпроси, които поставя то. Именно върху тази базисна интерпретация на тялото като бягаща от улавянето ѝ възплътеност и търсена от общността конвенция е съсредоточен настоящия дисертационен труд.

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ИЗЛОЖЕНИЕТО

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Въведението на дисертацията представя значимостта на тялото като биологична и феноменологична основа на човешкото съществуване. Като се отхвърля всякакъв редукционизъм и физикализъм, на тялото се признава съществената роля, която играе в човешките взаимоотношения. Колкото и да е различна една култура, тя винаги се сблъсква с *едно и също (като вид) биологично тяло*, което възплътява нейните субекти. Тъй като хората, като субекти на познание, нямат директен достъп до света, а последният им е представен през способностите за възприемане на тялото, философската рефлексия често борави чрез разбираеми за човешкото тяло метафори. Това, което приемаме за истина в определена ситуация зависи от нашето „въплътено разбиране на тази ситуация“. Боравим с метафори, които са разбираеми в процеса на комуникация, благодарение на аналогичните (човешки) тела на участващите в съвместния познавателен процес субекти.

В този контекст става ясен залогът на различните употреби на тялото и опитите за налагане на механизми за „стабилизирането“ му, за включването му в определени регулативни режими и социооптики. Различията във видимостите на тялото *не трябва да ни правят безразлични* в отношението ни към онази невидимост зад видимото тяло, която разбираме като възплътен човек. Човек не само и просто своето тяло, но ние трябва да го уважаваме именно като тяло (без това тяло да е обект), за да го разберем като Друг. Това е нашият ангажимент към другия човек, който ни прави част от общността на хората. Дехуманизирането на различните (анормалните) тела (в стремежа да се облече сетивния опит в норма за тяло) е акт на дехуманизиране и на самия поглед. Ето защо една от основните цели на дисертацията, обявена във въведението, е реанимирането на тялото като невидимост.

II. ГЛАВА ПЪРВА

Първата глава на дисертацията - „Тялото като възплътеност“, се вписва в дебата и споровете между „екстерналисти“ и „интерналисти“ относно обяснението на менталното съдържание и дейност. Фокусът на тази първа част е насочен към съвременните интерпретации на човешкото тяло като пресичане на материалното с духовното. Сложните аспекти на човешкото тяло като жив и възплътен субект са разгледани в контекста на идеите на преобладаващия екстернализъм, който все по-умело се съчетава с материалистичния подход при изследването на човешкото съзнание. За екстерналистите менталното съдържание зависи от отношението му с нещо външно, със заобикалящата го среда, докато за привържениците на противоположната позиция менталното съдържание зависи единствено от неговите вътрешно присъщи, иманентни свойства. Обичайно наследството на Рене Декарт се схваща като класическа версия на интернализма относно менталното съдържание и относно възможността за априорно познание.

Както немалко спорове по фундаментални проблеми, така и този между привържениците на екстернализма и интернализма е нерешен, а може би и нерешим. В своя подкрепа екстерналистите се позовават на тезите на Сол Крипке (1972) или на прочутия мисловен експеримент на Хилари Патнъм (1975), че значението и референцията на личните имена и на термините за естествените видове не зависят от нашите вътрешни състояния, а от външни, най-вече каузални и исторически фактори. В резултат на това се приема, че поне при някои езикови изрази – при понятията за естествените видове, нашите убеждения зависят от физически субстанции в заобикалящия ни свят. Поради това става обичайно да се говори за семантичен екстернализъм. С времето неговите подвидове се умножават: ако в началото външните детерминанти са изцяло физически, през 80-те година на XX в. към тях се добавят и социални. Естествено, че тези схващания срещат възражения, но това не е тема на изследването.

По-важно е, че съществуват аргументи в полза на радикализиране на идеята за зависимост на *всички* (а не само на телеологическите или каузални) ментални състояния – нашите вярвания и мисли – от външната околна среда. Навярно в тази връзка е най-силна подкрепата, стимулирана от друг мисловен експеримент, този на Доналд Дейвидсън от 1987 г., известен като мисловния експеримент с „блатния човек“

(„Swampman”). Експериментът има за цел да покаже външната зависимост на менталното съдържание както от споделения околна свят с преобладаващи физически свойства, така и от участието на други хора. В най-късния си период Дейвидсън започва да говори за „триангулация” при определянето на значението на нашите мисли, при която се използват две външни референтни точки – физическия свят и другите хора, но и за „трансцендентален екстернализъм”, доколкото е убеден, че всяко от менталните ни състояния зависи от тази триангулация.

Заемането на позиция в спора между екстернализма и интернализма има последици за редица теми във философията, психологията, когнитивистиката: за връзката между дух и тяло, за определяне на априоризма и на самосъзнанието, за експериментите в когнитивните науки, за трансформирането на физическата каузалност в ментална и т.н. Тук обаче акцентът ще падне върху посредничеството на тялото в подкрепа на тезите на екстернализма – нещо, което се обозначава от Стилиан Йотов като „оперативен екстернализъм“. Хипотезата за участието на сензомоторни умения (или на жестове) в изследването на външната околна среда и за вграждането им в самите възприятия днес е не само потвърдена чрез редица експерименти, но и позволява да се говори за телесно въплътяване на познанието (embodied cognition). Телесността на субекта на познанието въздейства върху начина, по който теоретизираме познанието – в това се изразява т. нар. епистемологичен метаефект на въплътеността. Същевременно това „средно” ниво – между мозъка и ума, не налага обяснения на базата на предполагаемо по-фундаментално взаимодействие между генома и околната среда. То позволява сякаш да останем при наблюдението на Декарт в шесто размишление върху първата философия (1640):

„Чрез тези усещания за болка, глад, жажда и т.н. природата ме научава също, че аз не само се намирам в своето тяло, както кормчията в своя кораб, но още и това, че съм извънредно тясно свързан и така разбъркан и смесен с него, сякаш че съставлявам едно единно цяло с него. Защото, ако това беше така, аз, който съм нещо, което само мисли, нямаше да чувствам болка, когато тялото ми е наранено, а щях да възприемам тази рана единствено с разсъдъка си, както кормчията забелязва чрез зрението си, когато нещо в кораба му се повреди. И когато тялото ми почувствува нужда да пие или да яде, щях просто да знам това, без да бъда предупреждаван за него от смътните усещания за глад и жажда. Защото всъщност всички тези усещания на глад, жажда, болка и т.н. не са нищо друго освен известни смътни начини на мислене, които произлизат и зависят от съединяването и сякаш смесването на духа и тялото”.

За Декарт ключът за установяването на това посредничество на тялото са преживяванията на особени чувства и потребности – болка, глад, жажда, докато при теориите на въплътението става дума и за активности. Но и в двата случая то е близко. В последното си произведение „Страстите на душата“ (1649) Декарт добавя нов шрих върху взаимодействието между тялото и душата, като посочва, че „страстите на душата“ са причинени от „движенията на тялото“, и обосновава съществуването на т. нар. „съюз на душата и тялото“ („union of mind and body“). Стъпвайки върху това, Патриция Ийстън се противопоставя на свръхекспонирането на Декарт като субстанциален дуалист, посочвайки, че Декарт никога не е твърдял, че душата и тялото съществуват напълно разделено, а че те са способни, биха могли (с помощта на Бог) да съществуват и във взаимодействие, заедно. Като възможни решения за включването на „съюза на душата и тялото“ в системата на Декарт или да приемем, тя посочна триализмът (наличието на три субстанции: душа, материя и съюз между душа и материя) или приемането, че съюзът между душата и тялото не е субстанциален, а функционален съюз (подобно на „съюза“ между частите на часовника). Така дори и Декарт, често посочван като виновник за „безкомпромисното“ разделяне на душата и тялото, се оказва философ, който е признал специфичния съюз между душата и тялото.

Дори и ако приемем тялото като външен за познанието фактор, то пак ще има определящо за това познание значение. Застъпеният в настоящото изследване екстернализъм няма да гледа на външните фактори от дистанция и безучастно. С право може да говорим за „активен екстернализъм”, който позволява да видим не само значението за познанието на телесността, но и въздействието, което оказва средата. Според тезата за активния екстернализъм средата играе активна роля при фасилитирането на когнитивните процеси. Когнитивните процеси не се случват изцяло в главата. Самият мозък се разтоварва от част от когнитивния товар като използва ресурси на околната среда, включително специално създадени артефакти,

какъвто е и езикът. Мозъкът делегира към инструменти, разположени в средата, част от изчислителните процеси, които са необходими, за да се осъществи познанието. Това води до разширяването на познанието отвъд тялото ни (extended cognition), обозначаващо и като разширено съзнание (extended mind). Теорията за разширеното познание е една от т. нар. теории за ситуираното познание.

Теориите за ситуираното познание (situated cognition) посочват зависимостта на съзнанието и когнитивните процеси от ситуацията и контекста, в който се извършват те. Три са най-влиятелните линии на обосноваване на външната референция на ситуираното познание: тезата за въплътеното познание, тезата за вграденото познание и тезата за разширеното познание.

Съгласно тезата за въплътеното познание (embodied cognition) много от особеностите на познанието зависят от характеристиките на физическото тяло като агент отвъд мозъка, който играе съществена, дори конститутивна, роля за протичащите когнитивни процеси. Специфичният начин, по който организъмът е въплътен, определя неговите способности да взаимодейства със света. Така тялото има функции на ограничител – ограничава възможните когнитивни представи, които съзнанието може да обработва, на дистрибутор – разпределя изчислителния и репрезентационен товар между невронни и извънневронни структури, и на регулатор – регулира познавателната активност в пространството и времето, като гарантира, че познанието и действията са тясно координирани. Именно въпросите на телесността и тяхното значение за менталното съдържание са основният предмет на разглеждане на първата част на изследването, което представя част от тезите на съвременната когнитивна наука и неврология. Значението на въплътеността се изследва чрез понятията за телесна схема, телесен образ и телесен проект, разгледани при определени нарушения във функционирането на човешката способност за контролиране и възприемане на тялото: аносогнозията, емблематичният за съвременната неврология случай на Ян Ватерман, различните разновидности на т. нар. разстройство на телесния интегритет, въплътеността при свързаните близнаци и по време на бременността, синдромът Котард и др.

Съгласно тезата за вграденото познание (embedded cognition) познавателната способност дълбоко зависи от природната и социалната среда. Менталните процеси и когнитивният товар се разпределят между агента и физическата, социалната и културната среда. Авторите в тази линия посочват, че като централен факт на познанието следва да се приеме именно ситуационната природа на ученето, запаметяването и разбирането. Човек се развива в социални ситуации, в които конкретната култура поддържа, разширява и реорганизира менталните функции на съзнанието. За да постигнат взаимно разбиране хората разчитат на едно споделено фоново знание, което те използват като общ ресурс, стоящ зад всяко индивидуално действие и придаващ му социално значение. Това фоново познание – обозначаващо в англо-саксонската традиция като „common sense“, е част от ситуацията, в която се намират познавателните агенти. Общата ситуация генерира имплицитни очаквания и презумпции, които правят възможна комуникацията и съвместното познание. Тъй като живеем в културно структуриран свят, смесването на вътрешно и външно е станало толкова голямо, че трудно можем да разграничим каква част от нашето познание е „вътре“ и коя „вън“, където завършва индивидът и започва контекстът. Идеята за съществуването на тези граници се определя като страничен ефект на опитите да се разглежда индивида като изолирана единица на когнитивен анализ. Вместо да се търсят граници, тезата за вграденото познание настоява да се изследват взаимодействията между индивида и неговата среда, между човека и заобикалящия го свят. Граници винаги могат да бъдат начертани, но те не следва да бъдат най-важният въпрос относно познанието.

Съгласно тезата за разширеното познание (extended cognition) когнитивните системи се разширяват извън границите на индивидуалния организъм. Физическата, социалната и културната среда не просто дистрибутира когнитивните процеси, а се явява и конституираща за самия агент на познанието. Когнитивният процес не е „само в главата“, а като част от него следва да бъде разпознавана и част от света. Става въпрос за всички случаи на сдвоеност на човешкото съзнание с външни устройства, които заедно с телесните процеси управляват поведението на човека като единна система на познанието. Ролята на посочените „външни устройства“ се определя като „активна“ (от там и „активен екстернализъм“), тъй като те определят „тук и сега“, „в реално време“ резултатите на нашата познавателна активност. Ако екстернализъмът на Патнъм и Бърдж, е свързан с фактори от нашето минало (фактори от нашият

индивидуален опит, от нашата биография, която въздейства и дори определя това, което можем да възприемем и разберем) – от там се определя като пасивен екстернализъм, то екстернализмът на Кларк и Чалмърс отчита външни фактори за познанието, които се явяват конституиращи за неговото актуално протичане като когнитивен процес. Тези „външни“ за организма устройства имат директно въздействие върху него и неговото текущо поведение. Тяхната промяна, при запазване на вътрешните фактори на познанието, може да доведе до сериозна промяна на поведението. Оказва се, че част от когнитивния процес може да бъде „външна“ и заедно с „вътрешната“ да определя резултатът от познавателните процеси и предизвиканото от тях поведение. Като убедителен пример за екстернализацията на когнитивните процеси се сочи езикът – средство за разтоварване на организма от редица функции на познанието, позволяващо „складиране“ на определени когнитивни функции извън границите на биологичния индивид („няма нищо сакрално в черепа и кожата“ - съзнанието може да излиза и извън тях). С помощта на езика паметта и математическите изчисления могат да бъдат екстернализирани: като вместо в мозъка, те могат да бъдат съхранявани/извършвани на бележник или книга, от калкулатор, смартфон, компютър – все устройства, превърнали се във „външна“ част от познаващия агент. Аутсорсването (разтоварването към средата) на определени когнитивни функции е едновременно и дисперсиране на познавателния субект, чието местообиталище става мултифасетно и децентрализирано, включвайки външни и вътрешни спрямо биологичния му организъм локации. Подобно аутсорсване може да бъде осъществено и в полза на други субекти (социално екстернализиране) в процеса на комуникация с тях, в зависимост съществуващото към тях доверие, упование и достъпност.

Ако терминът „активен екстернализъм“ е използван за обозначаване на тезата за разширеното познание (*extended cognition*), то терминът „оперативен екстернализъм“ идва да отчете особения начин на външно реферирание на познанието от морфологията, състоянията и активността на тялото – тезата за въплътеното познание (*embodied cognition*). Въздействието на социалния и културния контекст е свързано с тезата за вграденото познание (*embedded cognition*), чието значение бихме могли да открием в посочения по-горе „трансцендентален екстернализъм“. Макар и в настоящото изследване да са представени различни значения и на трите вида екстернализъм в контекста на отношението (познаването) на човешкото тяло, основният акцент е върху въплътеността и нейните социални интерпретации.

III. ГЛАВА ВТОРА

Втората глава на дисертацията - „Тялото като конвенция“, предлага друг подход към значението на човешкото тяло предлагат теориите за регулативните режими, намиращи своето корени в традицията на Мишел Фуко и въведените от него понятия за биополитика и анатомополитика. Фуко дефинира биополитиката като „онова, което заставя живота и неговите механизми да навлязат в областта на експлицитните пресмятания, и превръща властта-знание в агент на преобразуване на човешкия живот“. Той разграничава т. нар. „анатомополитика“ на човешкото тяло (упражняване на биовласт върху тялото като машина – като биологичен организъм: чрез „неговото настройване, увеличаването на способностите му, изтръгването на неговите сили, паралелното нарастване на полезността и покорството му, включването му в ефикасните икономически системи на контрол“) от „биополитиката“ на населението (упражняване на биовласт върху тялото като вид – като популация, „като проникнато от механиката на живота и служещо за опора на биологичните процеси: размножаването, ражданията и смъртността, здравното равнище, продължителността на живота, дълголетието заедно с всички условия, които биха могли да му повлияят“). Изискванията за нормализация на човешкото тяло – като морфология, като възможности и като предвидимост, са тясно свързани с концептуализирането на опита на телесно въплътените субекти, както и с опитите за пресъздаване на телесността като специфична, нормативно уредена и съпротивляваща се ситуация. Макар и нулев пункт за конституиране на света на въплътения субект, тялото е част от пространството, в което „индивидите помиряват свободната си интенционалност с установените социални значения“. Това изисква от всеки субект да премине през определен процес по дисциплиниране на своето тяло, по усвояване и научаване на тялото си.

Част от задачата на регулативните режими е конструирането от агента на познание на агент на отговорност. С това отчасти се отговаря на една от последиците от възприемането на теориите за вграденото и разширеното познание – след като агентът на познание се конституира като взаимодействие между тялото, ситуацията и средата, защо тогава не се наказва съвкупността „тяло-ситуация-среда“? Напротив, юридическото наказание насочва своето въздействие върху и „около“ тялото (и едва през него – върху личността), търсейки в неговите прояви разпознаването на субекта като субект на отговорност. Регулирането на ситуациите и промяната на средата се представя само като част от мерките по превенция, но не и като форма на „превъзпитаване“. Като част от този процес на обособяване на субекта на отговорността от връзката му със ситуацията и средата чрез очертаването на границите му по физическите контури на тялото, може да се разглежда и идеологията на идентичността. Така в социален и „наказателноправен“ контекст тезата за ситуираното познание се защитава основно в нейната разновидност на въплътено познание – тяло, обгърнато от мъглата на субективността. Появите на тялото в социални и комуникативни контексти, включително категориите „болно тяло/лице“ - „здраво тяло/лице“ и регулацията на техните граници, са предмет на втората част на изследването.

Отношението към човешкото тяло и неговите „появи“ е разгледано и през призмата на два български закона – Закона за народното здраве (отменен) и Закона за здравето (действащ). Изследвани са опитите да се скрие тялото като неудобство зад „лицето“ като официална алтернатива (всъщност редукция и метафоризация) на телесността. Болното тяло (лице), наричано днес „пациент“, се подлага на различни видимости, които се отразяват не само върху способностите му да функционира като пълноценен правен субект, но и върху фактическото му функциониране като субект на социални взаимодействия. Разгледани са различни форми на лице-мерие, зад които се правят опити за скриване, дори чисто терминологично, на тялото като обект на правни и регулаторни въздействия. Неудобството от появилото се, нефункционално, „разстроено“, „повредено“ тяло е неудобство не само за лицето (което желае да възвърне своето здраве като форма на равновесие и телесна невидимост), но и неудобство на общността (която се опитва да го квалифицира в „таблицата на болестите“, за да е спокойна, че прилага правилния „медицински стандарт“ за третиране на появилото се, болно тяло). Акцентът е именно върху болестта като състояние на тялото, а не върху лудостта като специфика или като аномалност на съзнанието.

Дотолкова, доколкото тялото е идея, която емпиризма открива единствено в конкретните човешки тела, които изследва, идеята за тялото се оспорва от съвременната епистемология. Доколко всъщност действително съществува нещо, което може да бъде обозначено като тяло и не представлява ли подобно означаване форма на конституиране, на регулиране на тяло? Този въпрос съвсем не е решен еднозначно днес, когато продължават да се търсят опити за „освобождение“ на човека от биологични „дадености“, които са всъщност наложени „конвенции“ (каквато е например дадеността „пол“, която днес се дефинира, включително от българската съдебна практика, не като биологичен факт, а като вид чувство, като избор на човешкото съзнание). Въпросът за тялото като регулирана и управлявана за политически, социални и икономически цели ситуация има важни значения за настоящия статус на човешкото тяло. Опитите за „превземане“, „освобождение“, „деконструиране“ и „реконструиране“ на тялото са свързани именно с обосноваването и евентуалното преразглеждане на конвенцията за човешкото тяло. Този подход към тялото го екстернализира в значително по-голяма степен от тялото-въплъщение. Въплътеността представя и прави възможно тялото като субект (агент), докато конвенцията се опитва да дефинира и разграничи тялото като обект (пациент). Непрекъснатите движения между тези две качества на тялото: на субект и на обект, е основната специфика, която следва да бъде непрекъснато отчитана при опитите за мислене на тялото. Именно тази специфика е отразена в използвания в заглавието на настоящото изследване съюз „между“.

Налагането на тезата за тялото като управлявана ситуация е предпоставка за организирането на различни форми на съпротива в телата на отделните индивиди. След като тялото е „разкрито“ като социален, културен и в крайна сметка политически конструкт, то каква е причината отделният индивид да не „вземе обратно властта“ върху собствената си ситуация. Защо да не си върнем телата от преди Тялото? Поставянето на този въпрос в редица контексти води, вместо до ревъплътизация на тялото – връщане към тялото-субект като въплътеност на познанието („познание в плътта“, „познание в тяло“), до неговата свръхобективизация –

тялото се използва като медия, като канал за съобщаване на изявления, включително такива с най-радикален заряд. Това обуславя разглеждането на демонстриращото тяло като част от проблематиката на съвременното познание за тялото. Публичното самозапалване, демонстративните самонаранявания и протестите с голо тяло са само част от арсенала на едно тяло, което е взело властта върху себе си като ситуация. Опитите за капитализиране на тялото като социална видимост чрез радикалното му противопоставяне на многовековни обществени табути (каквито са голотата на тялото, неговия свещен и неприкосновен характер и др.) води до засилване на процеса на дехуманизация. Вместо да се върнем към живостта на тялото и неговата извечна близост до човешката душа, ние се впускаме в безконечни битки с колеблив резултат относно това кой да вземе контрол върху ситуацията „тяло“.

Като цяло дисертацията свързва двете полета – това на т. нар. оперативен екстернализъм с перспективите на съвременната биополитика и постмодернизъм, в едно, като изследва съществуващите между тях взаимодействия и преплитания.

Убедеността на автора е, че връзката между възпътността и конвенцията може да бъде представена и осмислена по начин, който да обедини, с помощта на философската рефлексия, усилията на когнитивисти и социолози при изследването на човешкото тяло. Изследването на тази връзка би могло да бъде плодотворно за етиката и правото в техните опити да рационализират и регулират човешкото тяло. Ако тялото на когнитивистите е „бедно“ в съдържателен план, за да послужи на етиката и правото при очертаването и концептуализирането на регулативните рамки на човешкото тяло, то тялото на социолозите е силно историзирано, релативизирано и размиващо съществуващите нормативни стандарти. Съчетаването на различните подходи в едно интердисциплинарно по метода си изследване, търси да открие евентуалните ползи от една комплексна онто-социология на тялото. Резултатите от подобно интердисциплинарно изследване на човешкото тяло биха могли да разширят в различни посоки хоризонтите на правото, като предложат видимост на проблеми, които остават неуредени и пренебрегнати от сменящите се (текущи) законодатели. Те биха помогнали за осъзнаването и концептуализирането на редица проблеми, чийто генезис е свързан с човешкото тяло (например регулация на определени задължения на бременната жена по време на бременността, на аборта, на евтаназиата, на операциите за телесни модификации, на различните форми на самоувреждане, на възможностите за киборгизация и пр.), и които стават все по-важни в една епоха на биомедицината и масова технологизация. Като се използват методите, аргументацията и теоретичните конструкции на съвременните емпирически и биополитически изследвания, се търси онази ценност на човешкото тяло, която го издига в равностоеен „партньор“ на човешката душа. Предвид посоченият акцент и избрания подход, темата за човешката душа остава извън направените в настоящата дисертация анализи, като паралелна концепция, обясняваща в дълбочина човешката същност.

Изложението изхожда от специфичното „*пресичане*“, което се съдържа в човешкото тяло, изразено по един оригинален начин от Мерло-Понти: „Оживяването на тялото не е съчетаване на съставящите го части помежду им, нито пък спускане в телесния автомат на дошъл от другаде дух, което също би предполагало, че самото тяло е лишено от вътрешно съдържание и от „себе-си“. Човешкото тяло присъства, когато между виждащото и видимото, между докосващото и докосваното, между едното и другото око, между едната и другата ръка се получи един вид пресичане, когато пламне искрата на чувстващото-чувстваното, когато лумне този огън, който няма да престане да гори, докато някое произшествие с тялото не разруши това, което никое произшествие не е достатъчно, за да създаде“ (Мерло-Понти, М. Око и духът. - В: Философът и неговата сянка. С., 1996, с. 160). И тъй като човекът е обединява духа с материята, идеите с физиката, субекта с обективността, направените по-долу разсъждения и анализи се ограничават в границите на едно „нечисто“, емпирически ориентирано изследване на човешкото тяло. На друго място (Мерло-Понти, М. Видимото и невидимото. С., 2000, с. 49) Мерло-Понти доразвива този подход по следния начин: рефлексията „трябва да навлезе в света, вместо да го владее, трябва да слезе към него такъв, какъвто е, вместо да се изкачва към една предварителна възможност да го мисли“. Именно по този „път на слизане“ - където инцидентите заместват трансцендентността, по-долу са направени опитите да се разберат същността, проявите и ценността на човешкото тяло, без да се оспорва съществуването на силни и убедителни траектории на „изкачване“ към една предварителна възможност за мислене на човека и неговата душа.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението на дисертацията са формулирани конкретните *изводи*, до които стига направения анализ. Те могат да бъдат обобщени, във възможно най-кратък вид, по следния начин:

- *телесността е базисна характеристика на човешките същества, която се явява конституираща за нашето пространствено-времево съществуване*: нашето тяло, но не като обект („предмет сред предмети“, „нещо сред неща“), а като жив биологичен феномен („силата да имаш неща“), е изворът на пространството и времето, в които живеем. То е тяхната нулева точка, а премахването му – ако това въобще е възможно, би ни поставило в свят със съвсем различни измерения. Изследването на различните когнитивни и неврологични разстройства (аномалии) дава основание на учените да валидират тялото и мозъка като биологични компоненти, които създават нашето възприятие и предопределят способността ни да познаваме света и себе си. Нашата телесност е контекстът, в който е възможна общността на хората – телата ни определят точките на съвпадение (разбиране, съгласие) между нас. Разбира се, телесността е само базата, върху която се проявява онова специфично човешко, включително възможността за саморефлексия и критичност към самия себе си, което ни отличава от останалите живи (въплътени) същества. Специфично човешкото обаче е изградено върху една соматична база, изучаването на която би могло да ни доведе до множество прозрения за самите нас, част от които са демонстрирани и в текста по-горе;

- *телесността, макар и иманентно невидима, подлежи на различно културно и юридическо интерпретиране („втвърдяване“), което се определя от различни социални конвенции*: телата ни са най-видимият компонент от нашето съществуване, който е инструментализиран в различните властови отношения, легитимирани през юридическия дискурс. Индивидуализацията на лицата, както и тяхното санкциониране (нормализиране), минава през техните тела. Телата като материален (биологичен) компонент на личността винаги са били специален обект на внимание от страна на държавата и правото. Различните техники за осигуряване на телесна видимост са част от арсенала на всяка правна регулация и подробното им изследване изисква добро познаване на философско-феноменологичните интерпретации на телесността;

- *обективизацията на тялото все по-силно подхранва идеята за неговото преодоляване*: нарастващият контрол на технологиите върху човешкото тяло депозира щедри обещания за поетапно преодоляване на материалната зависимост на човека като субект на познание (потребление) от неговото биологическо съществуване. Цветът на кожата, ръстът, телосложението, външният вид на тялото, полът, болестта, възрастта (старостта), както и всички други „особености“ на тялото, които се възприемат като неудобства и ограничения са атакувани от различни технологични разрешения. Правото по необходимост е въвлечено в битките за овладяване на тялото. Все по-голям става натискът да бъдат премахнати съществуващите забранителни режими и въвеждането на тяхно място на различни правни регулации за въздействия върху човешкото тяло, сред които и тези на кръстосаното дарство, на заместващото майчинство, на евтаназията и възможността за „естетическо самонараняване“ (татуировки, обезобразяване, осакатяване и пр.), на допустимите въздействия върху мъртвото човешко тяло и пр.

Опитите да се дадат разрешения във всеки конкретен случай поотделно, без да се установи общата им основа, води до *противоречива законодателна политика*. Все по-чести и по-настоятелни стават проявленията на тялото като специфичен обект, към притежаването и управлението на на когото се предявяват юридически претенции от един обезвъплътен (абстрактен и готов да мигрира от тялото си) субект. Ние все по-малко смятаме, че сме телата си, и все повече ги разглеждаме като актив от нашето имущество, като предмет на наше притежание и разпореждане. Тялото, което винаги се е криело (оставало е незабележимо, невидимо), за да създаде света, в който живеем, днес е изхвърлено навън, принудително катапултирало в света на вещите по настояванията на една култура на видимостта и потреблението. Изтласкването на субекта извън тялото и обявяването му за пълновластен собственик (господар) на това тяло е довело до признаването на множество възможности за разпореждане с човешкото тяло като субективни права: право на промяна на пола, право на промяна на външния вид, право на асистирана репродукция, право на телесни модификации и пр. Настоящата дисертация имаше за цел да отговори на нуждата тялото да бъде възстановено и поддържано в своята ежедневна невидимост, в своята изпълнена с

жизненост незабележимост – като огромен конгломерат от непрекъснато променящи се преживявания и усещания, в които се къпи нашият опит да вкусим живота. Чрез представянето на постиженията на съвременната когнитивна наука, облагородени от философията, и чрез анализа на предлаганите правни разрешения, придружен от социалната критика, да реабилитира (а ако трябва – и да реанимира) онова тяло, което отива отвъд всяка показност и отвъд всяко дискриминиращо различие в погледа. Защото, да, ние не сме само телата си. Но сме и телата си. И това е едно от нещата, което ни прави (буквално!) хора.

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИЯТА

В дисертацията могат да бъдат открити следните *приносни моменти*.

В дисертацията са набелязани и реализирани точки на плодотворно взаимодействие между съвременната когнитивистика и невронаука, от една страна, и социологията и нормативните регулации, от друга страна. Тези точки на взаимодействие осигуряват паралелното изследване на човешкото тяло като феномен и като конвенция;

Проведено е изследване на конкретни случаи на когнитивни увреждания (случаят Ватерман, синдромът Котард, срасналите близнаци) в контекста на съществуващите и възможни регулации на човешкото тяло. Така например, операциите по разделяне на сраснали близнаци са поставили пред лекарите въпроса за начина за определяне на физическите граници на човешкото тяло. Наред с медицинските аспекти, този въпрос има сериозни философски и юридически пластове, които са представени в дисертацията;

Направен е подробен анализ на тезата за сингуларната възплътеност, която до този момент в международен план е разглеждана единствено с оглед на свързаните близнаци. Принципът на сингуларната възплътеност е предложен като възможно обяснение на възприетия от правото юридически статус на бременната жена. При бременността имаме две тела, взаимодействието между които е такова, че законът разпознава само една възплътеност. Едва след отделянето на тялото на детето от тялото на майката, правото признава съществуването на два “отделни” правни субекта;

Тялото е анализирано като ситуация за регулиране, в конструирането на която участват различни правни норми. Това включва както изследване на конкретни правни регулации на определени фиксации в повърхнините на тялото чрез обозначаването им като “индивидуализиращи белези” на правни субекти (например: пол, възраст), така и анализ на различни употреби на тялото като обект на прилагане на държавна принуда и като залог за участие в създаването от държавата правни пространства;

Извършен е анализ на терминологичните употреби на “тяло” и “лице” в едни от най-тясно свързаните с човешкото тяло закони: отмененият Закон за народното здраве и действащия Закон за здравето. Такъв анализ се прави за пръв път в българската правна и философска литература и използва ресурсите, както на философията, така и на правото.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

“Екология на тялото - когато екзоскелетите стават импланти” (предадена за печат) - Сборник с доклади, изнесени на Десетата национална конференция по етика „Екологическа етика, природа и устойчиво развитие на България“, проведена на 20 и 21 Ноември 2014 г., организирана от Института за изследване на обществата и знанието при БАН, Представителството на Россотрудничество в България, Фондация “Устойчиво развитие за България” и Министерството на околната среда и водите;

„Тялото като управлявана ситуация” - сп. Социологически проблеми, 2014, № 3-4, с. 125-144;

„Правото на живот на "неродените" живи човешки организми и неговата наказателноправна защита” - сп. Теза, 2014, № 9, с. 61-68;

„Демонстриращото тяло“ – сп. Семинар_БГ, 2014, № 11 "От биоетика към биоестетика";

„“Безобидната” телесна модификация и тялото-камикадзе – към границите на прехода от Биоетика към Биоестетика“ - сп. Семинар_БГ, 2014, № 11 "От биоетика към биоестетика";

„Мъртвото човешко тяло в науката и в изкуството – правната гледна точка“ – сп. Социологически проблеми, 2013, № 3-4, с. 249-270.

„Човешкото тяло като медия“, сп. Медии и обществени комуникации, 2013 (Април), № 16.